

OSVRTI

SLAVISTIČNA REVIJA, časopis za literarno zgodovino in jezik. Izdajajo Slavistično društvo v Ljubljani, Inštitut za slovenski jezik, Inštitut za literature pri Slovenski Akademiji, Ljubljana.

LETNIK V—VII (1954)

CRONIA Ar., »Glagolitica vaticana« v Karamanovih »Considerazioni su l'identità della lingua litterale slava« iz leta 1753.

Autor daje na osnovi prijepisa koji se čuva u Bassanu, ona mjesta iz

Karamanova rukopisa (cap. XXXV—XXXVIII) u kojima ovaj opisuje glagoljske spomenike u Vatikanskoj biblioteci. Uz poznate, o kojima pišu i Milčetić i Horvat i dr., upozorava osobito na brevijar, koji je navodno bio prepisan poslije 1398. i na misal iz g. 1402, za koje kaže da su to »dva kodeksa, ki ju danas već ne poznamo in ki sta izginila neznano kam« (str. 105), no barem za drugi Staroslavenski je institut odavna utvrdio da se danas nalazi u Državnoj biblioteci u

Berlinu. Prvi je važan osobito radi svoje Službe Cirilu i Metodiju, dalje, brevijar iz 1379. imao je na unutrašnjoj strani korica odlomke jednoga još starijeg brevijara, kojih danas nema, jednako kao što nema ni odlomaka koji su bili na koricama Omišaljskog misala (prije 1387). Na osnovi zapisa o misalu iz g. 1435. Cronia daje podatke prema kojima *obhodnik* odgovara vizitatoru, i da se u bilježici o Sv. Lukii ne radi o *Lici* nego o *Luci* (među Novigradom i Ninom).

NAHTIGAL R., *Blodnje o staroruskemu pismenstvu*. — Te »bludnje« izrekao je, po mišljenju uvaženoga slovenskoga slaviste, A. S. Ljvov (u časopisu *Russkij jazyk v škole*, XII - 6, 1951) u svojem članku o počecima ruske pismenosti, gdje se pozivao na ŽK i tvrdio da glagoljica genetički ima vezu s babilonsko-asirskim klinovitim pismom i da je to moglo biti prastaro rusko pismo kojim se pisalo već u ranom IX vijeku. Potvrdu za to nalazio je u ŽK VIII u onim »ruskim« pismenima, koja ne bi trebala da predstavljaju ništa drugo nego glagoljicu kojom da je — na ruskom jeziku — bilo pisano ono evanđelje i onaj psaltir, koji se ondje spominju (i da se, štaviše, i kazarski kan ili kagan služio ovim pismom i ovim jezikom). Ne ulazeći, naravno, u prvu i u posljednju od ovih komponenata koje, razumije se, nisu zasnovane ni na kakvim realnim temeljima, treba spomenuti, da Nahtigalovo žučljivo dokazivanje, da pod »ruskim« pismenima treba razumjeti sirska slova i sirski tekst, nije unijelo mnogo novoga svijetla u ovo još uvijek tajnovito mjesto u spomenutom žitiju. To što se na drugim mjestima spominje da je Konstantin poznao četiri jezika, grčki, latinski, hebrejski i sirski, ne mora — kako je i Grivec mislio — značiti, da je Konstantin sirski naučio tek na Krimu. Prirodno je da je on ondje mogao više vremena posvetiti hebrejskom, jer se spremao na disputaciju s Hebrejima, ali zaista jedva se može misliti da je bivši nastavnik Magnaure morao tek da dođe na Krim da nauči sirski jezik. Pokušaj, da se to svede na dva sistema u sirskom pisanju, tako da bi se Konstantin ev. tek na Krimu sreo, recimo, s jakobitskim pisanjem, također je malo uvjerljiv, kada zna-

mo da se tako pisalo već 150 godina pa mu je zacijelo i to bilo poznato još u Carigradu, kada se i gdje se u mladim godinama bavio teološkim studijem. Napokon, postavci o četiri jezika protivuriječi npr. samaritanski, za koji ŽK VIII otvoreno govori da ga je također upoznao na Krimu (što je i razumljivo, jer se spremao na disputacije u kojima su se na drugoj strani mogli pojaviti i protivnici koji su govorili ne samo hebrejskim nego i samaritanskim jezikom). Ostaje kao činjenica u vezi sa spomenutim mjestom u ŽK samo 1. da se jezik na kojem je bilo sastavljeno ono što je bilo napisano »ruskim« ili »surskim« pismenima (jer je i drugo moglo u toku prepisivanja na ponekom mjestu nastati metatezom iz prvoga, jednako kao što je i prvo moglo nastati iz drugoga), za Konstantina morao bitno razlikovati i od hebrejskoga i od samaritanskoga, 2. da su mu posljednja dva bili nepoznati i da ih je tek tada upoznao, 3. da je kod »ruskih« pismena težište bilo na pismu, na grafijskom sistemu koji je Konstantinu bio neobičan dok mu je jezik, kojim su bile pisane te knjige (evanđelje i psaltir), odnekle mogao biti poznat ili barem u tolikoj mjeri srodan i nekako blizak, da je dovoljno bilo da upozna izgovornu vrijednost grafema kojima su se označivala »glasnaja i sьglasnaja« (samoglasnici i suglasnici) pa da odmah počne i čisti i sьkazati na tom jeziku. To je sve što nam konkretno daje spomenuto mjesto, a Nahtigalove aluzije o »nepoučenih možganih« i o tome da bi izvodenja njegovih protivnika mogla biti »predmet psihopatologije, ki ji je, žal, v Rusiji dan-danes še v mnogem drugem mesta« (str. 97), trebale su izostati, jednako kao što je mogla izostati i rečenica »Pa naj je to tako ali drugače, eno je jasno in nedvomno, da pod ruskimi in prevodom evangelija in psalterja ni razumeti ničesar rusko-slovenskega kakor se trudi dokazati Ljvov in so že tudi drugi prej tako mislili« (str. 92). Tako se (ovakvim tonom i ovakvim riječima) ništa ne dokazuje.

SLODNJAK A., *Nov pogled na vznik slovenske in hrvaške reformacijske književnosti 16. stoletja*. — Pokušaj, da se protestantski pokret kod Slovenaca i Hrvata u XVI vi-

jeku prikaže sa svoje socijalne i političke strane, i da se na toj strani potraže uzroci njegova uspona i, na kraju, pada. Članak je kratak (niti 12 strana) te se neka uopćavanja, pa prema tome i neke opće postavke, koje bi razradene u pojedinostima dale možda i druge rezultate, nisu mogle izbjeći. U vrijeme kada su Hrvati već imali bogatu renesansnu književnost bilo je i za Trubar a neracionalno misliti, da bi se hrvatska ili srpska književnost mogla ugledati na slovensku, koja je, kao i svaka slična književnost, u svojim počecima bila prilično nemoćna i neustaljena. Malo predaleko sežu zaključci da je prvo razdoblje reformacije u Sloveniji upućivalo na to »da bo to gibanje povzročilo socialni, politični in kulturni preporod južnega slovanstva« (str. 119): to se o cijelom nizu pokreta u razdoblju od XV—XVII vijeka može reći, jer velikih »ideja«, pa makar bile vezane za onako uske osnove, kakve je predstavljao protestantizam, nije nedostajalo ni drugima. Zato se i poredba po kojoj bi, s obzirom na naše područje, Trubar bio »nekak prednik Vuka Karadžića« (str. 116), čini daleko pretjerana: Trubar je zahvaljujući naklonosti strane protestantske vlastele imao veliko značenje za razvitak slovenskoga jezika, no na području hrvatsko-srpskom njegov se utjecaj nije mogao mjeriti npr. s Konzulovim, možda i zato što sam nije dobro poznao ni hrvatski ili srpski jezik, ni hrvatsko ili srpsko jezično područje. U drugoj polovini XVI vijeka to je, što je Trubar — kako kaže vrijedni literarni historik — »mrzlično iskal so delavcev iz osrednjih štokavskih krajev, zavedajoč se vrednosti, ki bi jo imel osrednji srbohrvaški književni jezik za protestantsko gibanje in za kultiviranje celotnega hrvaškega in srbskega etničkoga ozemlja« (ib) — poslije Držića, Dimitrovića, Najlaševića i drugih — bilo u blagom smislu anahronizam, jer su Srbi i Hrvati već imali svoj »osrednji srbohrvaški književni jezik« i time sredstvo za kultiviranje svojega etničkoga područja.

LETNIK VIII (1955)

GRIVEC Fr., *Frisingensia VII.* — Pod podnaslovom »O vzhodnih in zahodnih prvinah« autor podvrgava kritici neke ideje, sadržajne forme

u sva tri Frizinška odlomka. Pri tom crkvenoslavenske elemente pribraja istočnom a panonskoslavenske zapadnom fondu. Tako npr. izraz *čbsti jih pijem* (Fri II, 37) ubraja u toj upotrebi u crkvenoslavenske izraze, a za *lēs* (po *lēsu vešahq* Fri II, 101) kaže da je to »beseda v tem pomenu značilno panonskoslovenska« (što, razumije se, ne treba shvatiti usko, ekskluzivno). O *milb se tvorjō: milb se dējō*, i da li je prvo slovenski panonizam koji je u drugom obliku ušao u starocrkvenoslavenske spise, moglo bi se diskutirati, a autor ima sasvim pravo kada kaže za *pasti, spasti, spasati, spas, spasitelj, spasenije* da bi »knjižna raba teh besed zaslužila še natančnejše jezikoslovno raziskavanje« (osobito ako se uzme u obzir da bi *pasem* pl. u Fri moglo biti i *pazem*).

On u ovom — u izvjesnom pogledu (s obzirom u SR II, III, IV) završnom — poglavlju posvećuje glavnu pažnju relativnom ježe i mjestima na kojima se i kako se spominje sv. Lovro. Što se prvoga tiče on se priklanja Škrabcu: da je to slovenski oblik, i ne samo to, on tvrdi da se Fri II »v rabi izjemnega pomena zaimka ježe ne le u jema z najstarejšimi csl. spomeniki, temveč jih po spretni stilni in govorniški rabi celo odaleč presega« (str. 172), a u tome se je teško s njim složiti. Stsl. eže se kao relativum generale vrlo često javlja u csl. (i to mladim csl.) tekstovima, u kojima se organski razvilo, te nema razloga u njemu gledati slovenizam.

Lijepo je, i točno, prikazano značenje glagola *prinbziti, prinbzngti*, a za vezu sa sv. Lovrom istaknuto je da upućuje na noričku mitropoliju, kojoj su pripadale i slovenske koruške zemlje.

Autor završava svoja Frisingensia (koja se mogu donekle smatrati nastavkom Nahtigalovih *Freisingensia I—IV*) s konstatacijom — a to je najvažnije, i tomu su bila njegova proučavanja namijenjena — 1. da je veza Fri s Cirilom i Metodijem definitivno dokazana, bez obzira da li se sva njegova izvođenja prihvatila ili ne, 2. da su i Slovenci bili dionici velikoga prosvjetnoga djela Solunske braće i da je stsl. književnost bila raširena ne samo u Panoniji nego i u Karantaciji, 3. da je među Slovencima bila živa bar do početka

XI vijeka, 4. da je II Frizinški odlomak pred kraj X vijeka u sjeverozapadnoj Koruškoj nastao na osnovi glagoljskog predloška i da se slovensko svećenstvo u ono doba jamačno služilo glagoljicom, i 5. da su i Slovenci i Hrvati sve do XI vijeka bili u vezi s češkom starosl. književnošću u liturgijom.

NAHTIGAL R., *O etimologiji izraza kosez*. — On pristaje na povezivanje te riječi, koja je u slovenskom označavala plemstvo (plemiće), s Oštirovim tumačenjem, koje *kosez* povezuje sa *κοσέντις*, kako Konstantin Porfirogenet (De administr. imp. c. 30) zove arhonta-eponima jednoga od hrvatskih plemena, i s Tomaschekovim tračkim *κοσινγας*, koje je označavalo vođu (*ηγεμών*) dvaju plemena u Meziji, no ne uzimlje u obzir npr. ličko naselje Kosezi, za koje možda nije znao. Nahtigal daje samo pravilan fonetski tumač ovom obliku, povezujući ga s iransko-sarmatskim (po njegovu sudu) porijeklom imena *Hrvat* i dopuštajući — u rezimeju otvorenije nego u tekstu — da su Slovenci svoje ime *kosez* (*ηγεμών*) mogli za jedan viši narodni (društveni) sloj preuzeti u značenju »poglavlica« od prvotnih Hrvata i to otprilike, kako to pokazuje glasovni razvitak, u isto vrijeme kad i gotsko **kuniggs*, koje je kod njih — kao i kod Hrvata i kod ostalih Slavena — dalo *kǫnegrǫ*, pa *kǫnēdzǫ* i *knez*. Ime *Hrvati* on (i to također iz akcenatskih razloga) dovodi u vezu sa *Sarmati* (Karpate, kao secundum comparationis, ne spominje). Poređenje, prema kojem bi se naziv Hrvati na sličan način slavizirao kako je to bilo i s nazivom *Bugari*, čini se prilično neadekvatno, osobito ako mu dodamo ne samo *κοσέντις* nego i ostala imena koja u svojem spisu za hrvatska plemena navodi Konstantin Porfirogenet.

TOMŠIĆ Fr., *Vita Methodii* (s podnaslovom »Tekstokritične opombe«). — Radi se o pitanju, koje se u slavističkoj nauci poteže već preko stotinu godina: tko je napisao Žitije Konstantinovo i Žitije Metodijevo, i jesu li bila pisana najprije na grčkom jeziku pa onda prevedena na staroslavenski, ili su pisana odmah na staroslavenskom jeziku, ili kako je to bilo s tim Žitijima. Tomšić stoji na stajalištu, da je ŽM — a on

se ovdje osvrće na taj spis (za ŽK uzima ono što je u Südd. F. 6 i ZfsI Ph. 17 utvrdio N. van Wijk) — jamačno bilo napisano negdje na jugu, u Bugarskoj ili u Makedoniji i, a to je tu najvažnije, da je pratekst ŽM izvorno bio sastavljen na grčkom jeziku. Dokaze za ovo svoje mišljenje nalazi u jezičnoj analizi teksta u kojem nalazi »celo vrsto besed oziroma zvez, ki so očiten prevod iz grščine« (str. 196), i da »povečini gre za primere, da je prevajalec od več pomenov grške besede izbral nepriemnega, takšnega, ki se v cerkveni slovanščini v taki zvezi sploh ne rabi« ib.). Da to dokaže, navodi u ovom (I) dijelu svoje rasprave preko 20 mjesta iz ŽM u kojima je prevodilac, po njegovu sudu, pogriješio pa krivo preveo grčki original. Takva su mjesta iz ŽM 1. *pomyšleŕi po malu* (i ukrasilŕ vŕsekoju krasotoju, juže kŕto razmysleja, pomyšleŕi po malu, otŕ česti možetŕ razumētŕi), *mudrŕstvujetŕ se* (otŕ velikoty bo i dobroty dēbŕ po razmysli i roditelŕ ili mudrŕstvujetŕse); i *sŕmrtŕiju osužŕ*, *razdruŕiša* (Nestorija razdruŕiša sŕ vŕseju blēdiju), *izgŕnavŕše* (mnogy mēteža ... izgŕnavŕše prokleŕša), *jarostŕ* (jarostŕ, tihostŕ, milostŕ itd.), 3. *sŕtvorŕ* (sŕtvorŕ že vŕ tomŕ knežii lēta mnoga), 4. *takomu* (priklučēšju že sē vrēmēni takomu), 5. i *sutŕ vŕ ny vŕšŕli* (sc. učitele mnogi ... učaste ny različŕ), *na molitvu sē naložista*, i sl. Kod toga autor je primijenio postupak koji može biti vrlo opasan: suprotstavljao je csl. mjestima fiktivni grčki tekst pa je taj tekst — koji nikako nije postojao, i koji je tek trebalo u svemu rekonstruirati prema hagiografskom aparatu s kraja IX ili poč. X vijeka (što nije laka stvar) — uzimao za polaznu točku, kao nešto apriorno s čime je ispo-ređivao csl. tekst (ili, po svojem mišljenju, prijevod). Pri tom nije uzimao u obzir da je najprije trebalo savjesno provesti unutrašnju analizu — računajući s time da su tekstovi koji su do nas došli mlađi prijevodi koji su prošli kroz nekoliko ruku, i da su te ruke štošta mijenjale i netočno prepisivale ili razvezivale (ako se npr. radilo o kriticama, a tih je bilo i u XI i u XII v., i to u znatnom broju). Ja ne vidim, na primjer, da bi ptc. *pomyšleŕi po malu*, ako se dobro pre-

vede, u prvom slučaju morao biti neobičan; *mudrostvujetъ* se je očito krivo razvezano *mlt* (sa glag. 1:d) se = *myslitъ se. Na sličnom postupku počiva i *stvora* od *stv* prema *stavъ (isp. i ZM 11: ašte mi se oběštaeši na světyi Petrovъ dъnъ svъ voi svoimi stvōriti u mene, gdje je također *stvōriti* jamačno prepravljeno *stvti* = *staviti*), ili u ZM *provodi* (provodi i paky slavъno do svojego stola) koje stoji za *pvrti* = *povrati*. Tako se i ono nejasno *blagodati* u ZM 17 može tumačiti sa *blgti* ili *blgtti* (opet sa 1:d u glagoljici) od *blagosloviti*. Na nekim mjestima autor nije dobro shvatio tekst (npr. oslušati u ZM 13, ili čuti u ZM 17), drugdje je bio odviše krut (zašto bi na *molitvu* se *naložista* u posljednjem izrazu morao biti kalk, kada svijet i danas, samo kada hoće, može leći na posao?), a u *progonenatъ*: *proglagolenatъ* (ZM 9) mu je rješenje bilo u ruci, samo što ga nije uopćio nego je ono što je bilo sekundarno pomiješao s onim što je, po smislu, bilo primarno, i na kraju cijelu stvar stavio na glavu. A šteta, jer zbog toga gube na uvjerljivosti (da ne kažem da gube tlog pod nogama) i njegovzi završni zaključci, prema kojima bi 1. ZM imalo biti prvotno napisano na grčkom jeziku i zatim prevedeno na csl. jezik, 2. da ga je napisao jedan od Metodijevih učenika najkasnije u prvom deceniju X vijeka (csl. tekst i, nešto prije toga, grčki original), 3. da je to bio Grk a ne Slaven, 4. da ga je sa grčkoga na slavenski preveo Grk koji je za svojega višegodišnjega boravka u Moravskoj upoznao moravsko narječje, ali da ga ipak nije upoznao tako, da bi mogao bez greške nešto na tom narječju prevoditi i, napokon, 5. da je to mogao biti isti čovjek (tj. Grk koji je napisao ZM najprije na grčkom jeziku a zatim ga preveo na staroslavenski jezik).

Letnik IX (1956)

NAHTIGAL R., *Svetovitъ*.

Poslije pregleda dosadašnjih tumačenja (»firmam gloriam habens« — »potentem sermonem habens« — »fortis laetusque« Maretić; »dobar u odgovorima« Leger, a *vit* = »bog, gospod Brückner, Rozwadowski, = od »v“-« 'pobijediti' Milklošič, od

»vê-« u *vêtrъ* pa »bog silnoga vjebra« Krek, ili je u vezi sa *viti vênъъ* Matusiak itd.) dopušta da se u *svêtъ*, možda, krije neka imenica sa značenjem »sila, mač« i da je cijela riječ naknadno supstantivirani pridjev tipa silovit, čudovit itd., pa kao paralelu navodi i »bog uzemogoki« iz Fri III koje — malo netačno — čita Vsemogočni. Najzanimljivije je, međutim, u toj raspravi zamjenjivanje i supstituiranje nekadašnjega poganskoga Svetovida sa kršćanskim sv. Vidom (koji je mučeničkom smrću umro za vrijeme cara Dioklecijana). Nahtigal i u St. Veitu kod Graza (u Austriji), i u Šentvidu kod Ljubljane. Ptuja i u Koruškoj vidi kristijanizirane nazive za poganskoga Svetovida, a kao dokaz navodi, po Peiskeru i dr., to što se sva ova mjesta nalaze u šumovitom kraju i blizu rijeka, gdje je stolovao drugi demon (iran. *dēva*, odakle Devin, Duino, Dēvin na ušću Morave, i od *dēva* > *dēva* > jungfer — Jungfernsprung kod Graza). Prema tome radilo bi se o ostacima iransko-zoroastričkog dualizma na koje bi se, možda — po njemu — mogao nadovezati i naš toponim za selo Vid na ušću Neretve.

TOMŠIĆ Fr., *Vita Methodii* 2. — U ovom dijelu pisac ispoređuje neke leksičke odlike ZM sa Eu i Su i s drugim spomenicima, i on je po prirodi stvari informativniji i bolji od 1. dijela (u SR VIII). Neka su mjesta ipak malo nategnuta (npr. gdje po (ZM 4: po filozofa brata ego) tumači kao nadomjestak za sjeverno (mlade) *da*, gdje *dobrēi* za *dobryi* (sc. vladkyo) nepotrebno tumači haplografijom *dobrē* (dē) i, i sl.). Općenito bi se samo moglo reći da je pisac i tu na nekim mjestima prekrut, i da neka odvajanja, neke varijante, shvaća suviše racionalistički. Na pr. već onu »navado avtorja ZM, da si pri citatih rad prosto izbira sinonime za svetopisemske besede« (str. 70) trebalo bi vrednovati i ispitati (u cjelini) sa stilističkoga stajališta, a ne, možda, u tome gledati hir autora. Tako i kada se pita, zašto je u ZM u jednoj varijanti *ustiti* zamjenjeno sa *l̥stiti*, i nije li to bilo zato, što se prepisivaču oblik *ustiti* činio preblag (Vprašanje pa je, zakaj je pisec tega rokopisa *ustiti* zamjenjal z *l̥stiti*. Mogoče se mu je zdel glagol *ustiti* premil. str. 72):

pisari su koješta mijenjali, kojiput su i smisao izvrtali, i treba računati s time, da se tekst podloge često nije poštivao niti onda kada je bio jasan i čitak (isp. samo npr. pisca N₁), a kamoli ako je bio manje čitak ili išaran mnogim abrevijaturama. Pisac kao da nije mislio na to, da je prvotni tekst ipak — ja bih rekao po svoj prilici — bio pisan glagoljicom, i da je tu lako dolazilo do zamjena u nekim grafemima (npr. u d-l, l-ž, t-d itd.) koje su onda navodile na kriva tumačenja (tipa *Želbonъ: Ležbonъ*) i kriva prepisivanja, ako se radilo o kraticama na koje čovjek ne bi ni pomislio ako polazi od ćirilčke grafije. Tako je pitanje, nije li na sličan način u toku prepisivanja došlo i do »ugarškoga kralja« u ZM 9. Tomšičevo je tumačenje toga mjesta zanimljivo, iako smeta to što se poziva na jedan relativno vrlo mladi spomenik (iz XVII v.).

U ovoj knjizi nalazi se također vrlo iscrpna, vrlo pregledna i vrlo dobra rasprava E. Štampara o hrvatskom romanu između 1945. i 1956. (Suvremeni hrvatski roman).

Letnik X (1957)

Zbornik posvećen R. Nahtigalu prigodom osamdesete godišnjice života. Uvodne članke posvećene svečaru napisali su Fr. Tomšič (*Prof. dr. Rajko Nahtigal - osamdesetletnik*) i A. Slodnjak (*Naš jubilar in literarna zgodovina*). Na kraju je F. Jakopin dao pregled i nastavak njegove bibliografije (*Spisi prof. dr. Rajka Nahtigala od leta 1948 dalje*). Većina je radova s obzirom na svečara, koji je bio najbolji medievalist među našim slavistima (prof. dr. Nahtigal umro je u svojoj 81. godini života), posvećena pitanjima — jezičnima i literarnima — iz slavenske prošlosti.

GRIVEC Fr., *Vselenskiy* — *sobornyj*. — Semantička i kulturno-historijska analiza termina *vselennaja*, *sъbornyj*, *katholikiy*, i s njima u vezi *svъnъmъ*, *vselenskiy* (slovensko *vesoljen*, *vesoljnost* prema *ves voljni* očito je vulgarna adaptacija na osnovi pučke etimologije). Termin *svъbornyj* (za *svъbornaja crkvy*) autor genetički veže za Solunsku braću. To se tumačenje može prihvatiti: manje je uvjerljivo razlaganje po kojem bi sama grafija toga izraza s jedne strane upućivala na Morav-

sku a sa druge na Makedoniju, i po kojem bi *svъnъmъ* (od kojega je i naš *sajam*) morao biti moravski a *svъborъ* makedonski izraz (mo tako da makedonskim Slavenima *svъnъmъ* »ni bil domač, pa vendar razumljiv«). Dalje autor vrlo uvjerljivo raspravlja o podvojenosti termina za gr. *synagōgē*, koji su se poslije naizmjenice upotrebljavali s istim značenjem. Zanimljivo je također iznesen semantički razvitak grč. *katholikōs*: ovaj se termin na zapadu nije mogao proširiti u zn. stolne crkve (kako je bilo sa *sabornim crkvama* od kojih su — preko *sobornaja cerkev* — Rusi izveli termin *sobor*, koji više i ne znači katedralnu nego bilo koju drugu veliku crkvu nalik na sabornu, na katedralnu), nego je ostao naziv za *opću crkvu*. U novije vrijeme se i u ruskim tekstovima *sobornaja cerkov'*, kada označuje društveni, organizacijski pojam a ne zgradu, kadšto zamjenjuje oblikom *katholičeskaja c*. Pojedinstvi o stavovima i o značenjskom razvitku ovih termina v. kod A. Gezena (*Istorija slavj. preвода simbolov very*, St. Ptbg. 1884, isp. i *Cerkovn. vědomosti* 1906, br. 2).

VAILLANT A. u članku *Les citations des Écritures dans le Suprasliensis et le Clozianus* daje taksativan indeks citata iz Sv. pisma u Suprasalskom zborniku i u Kločevu glagoljašu od 1. knjige Pentateuha sve do Poslanica (uključivo).

VAŠICA J., *K lexiku Zakona sudného ljudem*. — Na osnovi analize različnih refleksa za lat. fornicari pisac se izjašnjava protiv toga da je Metodije mogao biti autor ZS ili AH (anonimne homilije u Kločevu glagoljašu, r. 59—160). Od izraza koje navodi meni se najizvornijim, upravo po svojoj užoj funkciji moravskim čini samo *priložiti se* (gdje je mogla biti živa i asocijacija sa *lože*): svi ostali imaju ili opće značenje (*priměšati se komu*, *obrěsti se s kimъ*) ili značenje koje se i drugdje pojavljuje (*bluditi*, *blešti*, *blōditi*). *Prilēpiti se* u Savinoj knjizi ili u Marijnskom ev. ne predstavlja »výsledek sjednocování« ili sl. nego glagol u kojem je još dosta jasno osnovno *prilēpiti*, u hrv. *prionuti*, *pristati uz nekoga* ili za *nekim*. To što u staročes. nema u tom značenju glagola *blūditi* nego se mogu naći samo pri-

djevi (i imenica *bludnice*) može značiti također da to nije bio moravizam, i da su ovi primjeri (pa i imenica *bludnica*) došli izvana.

TRYPUČKO J., *Stesl. radoštami i pokrevne*. — Staro kauzativno *radoštami* (L 1,44), koje se u sličnoj funkciji nalazi u nekoliko staroruskih i staročeških spomenika, moglo bi biti praslavensko i moglo bi predstavljati konstrukciju koja je s vremenom atrofirala. I množina i palatalnost osnove služili su nijansiranju po značenju i davali cijeloj konstrukciji izrazito stilističku vrijednost. Izričito kategorijsku razliku prema ostalim sličnim konstrukcijama u jednini predstavlja već prije spomenuta kauzativnost. Po tome se ova kategorija pridružuje ostalim konstrukcijama koje su dijelom još u stsl. postale pa su poslije atrofirale. S hrv. *milosta*, *milosća* spomenuto *radoštami*, funkcionalno gledano, nema ništa zajedničko.

JAKOBSON R., *Stihotvornye citaty v velikomoravskoj agiografii*. — Autor je dodirnuo važno pitanje rekonstrukcije najstarijeg slavenskog stihotvorstva, od Konstantina Filozofa i njegovih pohvala koje je najprije bio napisao grčkim jezikom pa ih poslije preveo na staroslavenski, do Proglasa sv. evanđelju, himne sv. Klementu i drugih stihova koji su uklopljeni u Konstantinovo žitije te se odanle mogu rekonstruirati. Na kraju svojega zaista zanimljivog članka on poziva da se nastavi s ovim radom, napominjući da »nemalo neozhidannyh nahodok i otkrytij ždet naučnyh rabotnikov na etom puti« (str. 118). Da je on tu u cijelosti bio u pravu, pokazalo se već kod Pjesme nad pjesmama (v. Slovo 6—8, str. 195—231). Ja bih ovdje dodao samo jedno: da je afektivna vrijednost sadržaja kadšto spontano nametala tekstu ritam i stih. Zato bi vrijedilo najprije ispitati psalme. I još nešto: kod Pjesme nad pjesmama pokazalo se, da interpunkcija kopista može da ima vrlo važno značenje za određivanje izgovornih (pa prema tome i ritamskih) cjelina. Ovdje bih želio spomenuti da se postavlja pitanje (razumije se, za svaki relativni rukopis napose), u kolikoj su mjeri, možda, i bilježenja apostrofa u nekim rukopisima bila znak ritmičkog čitanja, u kojem

se suglasnicima ili grupama suglasnika mogla davati silabička vrijednost i onda, ako uz njih historijski ili po etimologiji nije bilo mjesta poluglasu. Primjera radi navest ću prva dva slova iz prve glave Plača Jeremije proroka (prema Moskovskom glag. brevijaru iz poč. XV st.).

Alêpъ. Kako sêditъ samъ | gradъ
pl'nyъ ljudi(i) | s't'vorenyъ
é(stъ) lêki | vdva gna narodъ. | K'nëgina stranъ |
s't'vrena é(stъ) | pod'daniju.

Bêtъ. Plačuci plaka v noći | i sl'zi
liê na laniti ee | i nêstъ k'to
utêšil bi ju | o v'sêhъ mi-
lihъ ee. | V'si priêteli ee |
ne radiše o nei | i s't'voreni
sutъ | ei nepriêteli.

Ako se ova mjesta pravo analiziraju, dobiva se ovakva shema: Alêpъ 7+7+7+9 | 5+5+5, Bêtъ 7+11+11+9+ | 7+7+7+7 (s dvostrukom nijansom *stvorenъ* — *stvorenъ*). Kao što se vidi, apostrofi se tu nisu »čitali« (nisu utjecali na čitanje).

GEORGIEV E., »Knigite« na slavjanskija prosvetitel Konstantin-Kiril, prevedeni ot negovija brat Metodij na slavjanski (starobulgar-ski) ezik. — Polazeći od opširnoga ŽK, u kojem se (u gl. X) nalazi napomena, da je Metodije prevodio Ćirilova djela (jamačno na slavenski jezik) i razdijelio ih u osam dijelova (osmъ slovesъ), i polazeći od pretpostavke — svakako vrlo subjektivne i nedokazane — da je Konstantin-Ćiril sve što je učinio ili čega je bio svjedok stavio na pergamenu (»Imame osnovanie da tvrdim, če velikijat slavjanski prosvetitel e namiral vъv vsjako sъbitie, na koeto e bil svidetel ili koeto e izzivjaval, dori vъv vsjaka slučka, javila se v p'rtja mu, povod da napiše po-kratko ili po-d'elgo sъčinenie«, str. 119), on sva djela Ćirilova dijeli na tri vrste: A. njegovi govori (besedi, raspravljanja), B. djela u vezi s Klementom Rimskim, C. prijevod hebrejske gramatike na grčki jezik. Hronološki ta bi se djela — po E. Georgievu — nizala ovako: 1. prepiranje s ikonoklastom Ivanom VII Gramatikom (u

V gl. ŽK), 2. prepiranje sa Saracima (u VI gl. ŽK), 3. prijevod hebrejske gramatike (u Hersonu), 4. kratka historija o pronalasku moći sv. Klementa, 5. Pohvala sv. Klementa, 6. himna u čast sv. Klementa, 7. raspravljanja (besjede) koje je Konstantin-Ciril imao sa Hazarima i 8. Cirilovo prepiranje sa »trojezičnicima« (prema gl. XVI ŽK). E. Georgiev ide i dalje te kaže da »ne može da ima smnjenje, če toja Kiril, kojto polučava potik ot vseki sgoden slučaj da napiše njakoe sčinenie — v proza ili stihove, e napisal i proizvedenija, kogato e sčzdal svojata slavjanska glagoličeska pismenost ili kogato e prevel prvite si knigi na slavjanski ezik, za da prizove slavjanite da slušat na rodinija si ezik »pisanoto slovo« (ib.), a to bi sve bilo lijepo, kada bi se baram za jedno od prvih sedam djela (gore) našao neki grčki prijepis, ili kada bi se za posljednje (osim Proglasa sv. evanđelju) našao neki slavenski rukopis. Sve dok se to ne nađe, takve konstrukcije ipak ostaju samo plod mašte — s odlikama koje su post hoc izvedene iz jedne koncepcije koja ne mora uvijek biti sasvim — u svima pojedinostima — točna.

CRONIA Ar., »Glagolitica Jaderina« del secolo XVII. — Manji skup (fascikul) glagoljskih dokumenata pretežno iz XVII vijeka, koji se nalazi u Padovi, potakao je prof. Croniu da donese nekoliko glag. tekstova iz kancelarije zaderskih knezova, koji su, što je prirodno, imali posebne tumače i pisare kojima je zadatak bio da tamošnjem stanovništvu i sucima od Lukorana, Pašmana itd. saopće izvjesne odluke onim jezikom koji im je bio razumljiv. Prof. Cronia ovom prilikom daje pregled nekih paleografskih odlika glagoljskog kurziva onoga vremena, i neke jezične odlike, koje međutim nemaju nekog značenja (čak ni lokalnog). Vrijednost je članka (kojemu je dodano pet snimaka od 1607—1695) uglavnom u tome što je u njem upozorio, gdje se izvjestan dio zaderskog glagoljskog inventara nalazi danas.

MATTHEWS W. K., *The phonemes of tenth-century East Slavonic in the light of Byzantine evidence.* — Na osnovi najnovijeg (i najboljeg)

izdanja Porfirogentova spisa *De administrando imperio* (Gy. Moravcsik - R. J. Jenkins, Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, Budapest 1949) autor je — na osnovi slavenskih (istočnoslavenskih) imena koja se ondje spominju (njih 28) pokušao utvrditi fonološki (vokalski i konsonatski) sistem za — tada još zajednički — istočnoslavenski jezik u X stoljeću. Premda je metodički njegov postupak sasvim ispravan, ipak rezultati nisu dovoljno uvjerljivi — odnosno, bilo bi bolje da je najprije u tančine utvrđen sistem za XI vijek, za koji je neuporedivo više (k tomu domaće, indigene) građe, pa da se onda, kada je sve utvrđeno sve do Ivana Groznoga, pokušalo retrospektivno, uz pomoć spomenutoga materijala iz Porfirogenetova djela (gdje ima još i tragova nazala, koje M. ne priznaje) utvrditi sistem i za X vijek. Autor je i obećao da će dati takav sistem za XI vijek, no u tome ga je omela smrt (1959). Bio je to težak udarac za englesku slavistiku, koja je u Matthewsu izgubila jednoga od svojih najboljih lingvista.

BADALIĆ J., »Slovo o polku Igo-reve« u hrvatskom prijevodu. — Konstatirajući, da su Slovenci dali dva prijevoda »Slova«, Pleteršnikov (1865) i Nahtigalov (1954), i Srbi četiri prepjeva (Svetić-Hadžićev 1842. i 1858, Medićevo 1870, Šajkovićev 1930. i — samo za prva četiri pjevanja — Njegošev, koji je objavljen tek 1905. i 1927) i dva prijevoda (Utješinovićev 1871 i Panić-Surepov 1957) a da u Hrvata sve dosada nije bilo ni jednoga ni drugoga, on je prema Nahtigalovu izdanju dao cijeli prijevod »Slova« na hrvatskom jeziku, ali — u prozi. Učinio je to, kako sâm kaže, sa željom da izazove spremnije, koji će taj njegov pokušaj nadmašiti i time u našoj prijevodnoj (naučnoj književnosti) popuniti jednu nesumnjivu prazninu (str. 221). Prijevod je dobar i čitak, ali spomenuta piščeva želja do danas nije ostvarena.

SADNIK L., *Akzentstudien.* — Ova radnja utoliko ulazi u ovaj okvir, jer se autorica pretežno služi našom gramdom da osvjetli kasnoopćeslav. *dymъ* i muške *n*-osnove. Ona ustaje protiv Kuryłowiczeva shematizma u pitanju primarno motiviranih i nemotiviranih osnova, i

u tome ima pravo (jer Kuryłowicz takvim rješenjem nije došao do dna pitanja nego se zadržao na njegovoj slobodno iskonstruiranoj površini). Sama pokušava dati rješenje na osnovi principa, prema kojem su verbalna apstrakta prvotno imala naglasak na osnovi a verbalna adjektiva (odn. nomina agentis) naglasak na završetku, no ona opet ide predaleko u mitologiziranje kada ie. *dhūmós* tumači kao personifikaciju, prema tomu da je još u ie. razdoblju stvoren abstractum s naglaskom na korjenitom slogu, na koji da se svode slavenski i baltijski oblici. Tako i kod *n*-osnova autorica ima pravo kada se suprotstavlja Kuryłowiczevoj igri jakih i slabih padeža, no sama toliko komplicira svoje »historijsko« tumačenje, da postaje nejasna (i netočna: ona još uzima da akuzativ dolazi u službi nominativa, poziva se na čak. opozicije *bōg-bōga*: *grōb-grobā*, premda su to dva savsim različita elementa, koji se savsim različito vladaju (uprkos istim samoglasnicima); a *objēd treba zamijeniti sa *objēd, dok na mjestu *pōgōn > *pōgon danas stoji pōgon).

LUNT H. G., *Ligatures in Old Church Slavonic Glagolitic Manuscripts*. — Polazeći od Zografskog evanđelja, pisac je ispitao jedno doista malo zapostavljeno, zapušteno područje glagoljske pismenosti: područje glagoljskih ligatura. Utvrdio je, da u Zo ima 31 vrsta ligatura (od toga 10 mješovitih, gdje se konsonanti vežu s vokalima), i da u svemu u staroslavenskom ima 90 različnih vrsta ligatura (od toga 76 u kojima su spojena dva slova, 13 sa tri slova i svega 1 sa četiri slova). Nadalje, vrlo velike razlike u upotrebi ligatura u Ps. sin. upućuje na to, da se njihovo pisanje ili nepisanje ne može uzeti kao kriterij za datiranje i, napokon, da su se u prvo (ćirilometodsko) doba, iz kojega se nisu sačuvali nikakvi spomenici, pisari jamačno uopće klonili pisanja ligatura, tako da su one tek malo pomalo ulazile — kadšto i individualno, kao manira nekih pisara ili nekih skriptorija — u običaj. Dragocjene su kod toga pišćeve napomene o tome, da je na pisanje ili nepisanje ligatura djelovalo to, kako je bilo pisanje riječi (odn. kako su se rastavljale riječi) na kraju

retka, a osobito je važno da je pisac došao do zaključka da bi glag. *ψ* moglo ne biti ligatura nego poseban glasovni znak (očito u paru sa *ϕ* kako je mislio i Trubeckoj), dok ga npr. redovito ima Eu, koji se inače kloni pisanja ligatura, a obrnuto, rijetko ga ima npr. Ass, koji je inače bogat takvim spojenicama (ligaturama).

Što se tiče samih ligatura na primjer u Zo zapinje za oko, da se praktički od samoglasnika u ligature vežu samo *i* i *o*, i to *i* samo sa *m*, *v*, *d*, *ž* a *o* sa *v*, *p*, *ž*. Zatim, postepeno uvođenje sve većeg broja ligatura, npr. na hrvatskom području, ipak dopušta i izvjesno kvalitativno i vremensko vrednovanje (prema kojem bi primjeru *iže* kao jedna ligatura (V+C+V) bila nemoguća u XII ili XIII v., jednako kao što bi u tom vijeku bilo nemoguće ekskluzivno pisanje glag. znaka *ʹ* za poluglas, pa se posredno, razumije se, u umjerenj mjeri i ako se pažljivo prouče neki spomenici, ipak i ovakvi elementi mogu uzimati kao pomoćna (sekundarna) sredstva za datiranje glagoljskih rukopisa.

AITZETMÜLLER R., *Über einige Šestodnev-Handschriften*. — Na osnovi općih filoloških kriterija autor dolazi do zaključka da su se iz prateksta, koji se nije očuvao, razvila dva tipa, od kojih prvomu pripadaju rkp. Teodora Gramatika iz 1263. i rkp. 55 (Gorskoga i Nevostrueva) a drugomu (rusificiranomu) rkp. 56 (G. i N.) i Jagićev Vrho-Breznički šestodnev. U bliže odnose između rukopisa koji pripadaju istomu tipu autor u ovom članku ne ulazi.

STARINE. Izdanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Knjiga 45 (1955)

KOŠUTA L., *Arhiv bivšeg osorskog kaptola*. — Taj je arhiv vrlo važan i po tome, što su osorski kanonici od XIV stoljeća dalje bili najvećim dijelom Hrvati koji su povremeno (tako npr. 1717) i kolektivno znali tražiti od svojih viših crkvenih vlasti da osorski biskup bude čovjek koji će hjeti boraviti u Osoru i koji će znati hrvatski jezik (str. 293). Sám arhiv spominje se 1647. i dalje, a jedan inventar toga arhiva izradio je 1747. poznati osorski ka-

nonik Matej Sović. God 1830. arhiv je prenesen u Krk i tamo je, gotovo nezapažen i dosta zanemaren, ostao do početka VI decenija našega stoljeća. Među ostalim rukopisima, koji su u međuvremenu nestali, ili su uništeni, spominje se također »Un libretto stracciato manuscritto italiano e glagolito«. Važni su u arhivu koji se danas nalazi u Krku m. o. mnogobrojni popisi »od duš«, pisani vrlo često glagoljicom, na osnovi kojih se kroz nekoliko stoljeća može pratiti prirast i opadanje stanovništva (uz antroponimiku i patronimiku) na otoku Cresu, na Lošinju i na susjednim otočićima.

Knjiga 46 (1956).

FORETIĆ V., *Korčulanski kodeks 12. stoljeća i vijesti iz doba hrvatske narodne dinastije u njemu*. — Dr. Foretić je u Kaptolskoj riznici u gradu Korčuli našao dosad nezapaženi latinski kompendij iz opće povijesti, koji je nastao negdje oko sredine ili u drugoj polovini XII vijeka (kako je pisac mogao ustanoviti na osnovi kronotakse rimskih papa, a i drugih elemenata, koji taj dragocjeni kodeks od 88 pergamen-skih listova, pisan oblom minuskulom XII vijeka, sadrži). Sadržaj su mu suvremeni ekscerpti iz djela Josipa Flavija, Eutropija, Pavla Đakona, Euzebija, Izidora Seviljskoga, zatim Jeronimova poslanica papi Damazu, genealogija franačkih kraljeva i Liber pontificalis, na osnovi kojega je autoru i uspjelo da točnije datira cijeli kodeks. No nešto je još važnije u vezi s ovim kodeksom, a to je, da mu je pisac bio jamačno Hrvat (dok, govoreći o papi Agapitu, gotskoga kralja Theodota zove (i to 6 puta!) *Bogdan*, a Bandua (ili Vandua, banduus, vanduus) zamjenjuje sa *banus*), te za papu Anastazija posebno ističe da je dao palij zadarskom nadbiskupu Lamprediju, koji je osim toga u svojim kratkim zapisima zabilježio i neke podatke koji dopuštaju da se donekle nadopuni ono što smo dosada znali o našoj povijesti od IX do kraja XI vijeka, i da se potvrde neki podaci, za koje se dosada znalo samo iz mladih spomenika (iz XIII i XIV v.). To se odnosi u prvom redu na splitske sabore — i prema tome, posredno, i na pitanje o slavenskoj pismenosti i slavenskom bogoslužju u ono doba

u našim stranama. Foretić pristajući uz koncepciju, da su se Hrvati *ko-načno* pokrstili već u doba kneza Branimira »i to jamačno utjecajem učenika sv. Metoda« (što ne isključuje da je pokrštavanje moglo početi već za Branimirova prethodnika, kneza Domagoja), ističe — čini se s pravom — da zapravo slavensko bogoslužje nikada nije bilo definitivno zabranjeno (osim za kratko vrijeme tzv. krčke shizme) nego da se uvijek od slavenskoga svećenstva tražilo samo to, da uz slavenski jezik (misli se, naravno, u crkvi, u svrhu celebriiranja) poznaje još ili grčki ili latinski. — Zanimljiva su također njegova izvodenja, prema kojima su se šezdesetih godina kod nas (jamačno u Splitu) održavala tri crkvena sabora (1060, kada je osorski biskup Lovro izabran za splitskoga nadbiskupa, 1062, o kojem govori Toma Arhiđakon, i 1063, kada je likvidirana krčka shizma i kada je Ulfus-Vuk kažnjen; prvom i drugom predsjedao bi u tom slučaju Majnard, a trećem kardinal Ivan).

Raspravi je priloženo 7 snimaka spomenutoga kodeksa sa mjestima koja su za nas važna. Na kraju pisac kaže da te vijesti ne »predstavljaju neko veliko otkriće«: to je preskromno, jer su one zaista vrlo važne, a piscu samo služi na čast, što se skromnošću odvaja od velikog broja mladih radnika, kojima bi i jedan dio te skromnosti kadšto dobro došao.

MOŠIN V. i TRALJIĆ S. M., *Ćirilske isprave i pisma u Arhivu Jugoslavenske akademije*. — Katalog s najnužnijim bibliografskim podacima koji obuhvaća 1. Srednjovjekovne ćirilske isprave, 2. Dubrovačke isprave XV—XVIII st., 3. Crnogorsko-bokokotorske isprave, 4. Tursko-mletačke isprave XVI—XVII st., 5. Poljičke isprave, 6. Ćirilske isprave sa Krajine, 7. Akte Marčanske episkopije iz XVII—XVIII vijeka, 8. Srpske isprave i pisma iz sjevernih krajeva, 9. Ruske ćirilske isprave i 10. Rumunjske ćirilske isprave. Posebna je pažnja posvećena kodeksima III d 81 (Kotorski i prčanski »Dopisi i listine 1717—1805«), II b 122 (Ćirilski prijepis s talijanskim prijevodom povelje obitelji Perazić u Paštrovičkoj općini, 1804. god.), II d 106 (Šibenski zbornik turskih, mletačkih i hrvatskih listina iz XV—

XVII v.), I b 131 (Pisma dom Matija Sladojevića i serdara Jove Šindika 1741—1742. god.), I c 53 (Hrvatske i latinske listine iz kneževine poljičke od 1334—1672. god.), III d 6 (Naredbe nadbiskupa Ponzonija Sforze 1617—1622. g.), I c 52 (»Zapisnik kneževine poljičke latinski i hrvatski ćirilskimi pismeni 1772—1774«), II d 81 (Split-ske vizitacije XVI—XVII v.). Oznake na početku (Cir. I, VII, V, VI, III itd.) valjda označuju kutije, pa su se mogle staviti i na začelje teksta: kao uvodni element smetaju. Zbirka je vrlo bogata (osobito za razdoblje od XVI vijeka) te zaslužuje svaku pažnju.

DOČKAL K., *Srednjovjekovna naselja oko Streze* (s podnaslovom »Prilog našoj srednjovjekovnoj topografiji«). — Na jednom obronku Bilogore na pola puta između Koprivnice i današnjeg Bjelovara nalazio se u Srednjem vijeku, sve do turskih provala, u mjestu koje se zvalo Streza pavlinski samostan Svih svetih. Danas je tamo, gdje je nekoć bila Streza, selo Pavlin Kloštar, no ne više s katoličkim nego s naknadno naseljenim pravoslavnim življem, ali u Budimpešti se sačuvao (u Ugarskom državnom arhivu) arhiv toga samostana, i na osnovi tih spisa (od kojih se jedan dio u registama i u kopijama nalazi i kod nas) vrijedni je msgr. Dočkal pokušao ubicirati 127 toponima iz XIV i XV st., koji su u tim spisima zabilježeni. Doista, dragocjen rad, osobito ako se uzmu u obzir sve teškoće na koje se kod njega — zbog nužne nestašice potvrda — mora nailaziti. Na Dočkalova istraživanja trebalo bi se iscrpno i sa filološke strane obazrijeti u onomastičkom časopisu — ako bi takav doskora imao da počne izlaziti.

ŠTEFANIĆ Vj., *Glagoljaši u Koprju, g. 1467—1806.* — Kada se god. 1953. stvarao Koparski arhiv, nađena su tamo i 22 nevelika fascikla akata koji su pripadali samostanu sv. Grgura, i koji se nalaze i u štampanom inventaru Fr. Majera, ali se nije znalo, da tamo ima i dosta i zanimljivih spisa pisanih glagoljicom. To je potaklo autora da šire zahvati u to područje i da na osnovi građe koju je našao i na drugim mjestima (u Finansijskom inspektoratu u Koprju, i u arhivu Provincijalata trećoredaca u Zagrebu) dade prikaz ne

samo važnijih glagolitika i popova glagoljaša koji su djelovali u Koprju, nego također da dade pregled cijele povijesti dalmatinsko-istarske provincije hrvatskih franjevaca trećoredaca i tako nadopuni ono što je, dosta shematski, u svojim »Povjeshnim crtama« 1910. dao o. Stjepan Ivančić.

Radnja se dijeli u tri dijela (I Trećoreci i njihova dalmatinsko-istarska provincija, II Samostan u Koprju, III Archivalia), od toga drugi dio ima razdjelje a) Kod svete Marije Magdalene (1467—1530), b) Kod svetoga Grgura (1530—1806), a taj se opet dalje dijeli na podrazdjelje *Samostanska zgrada, Crkva, Ljudi i ekonomska podjela, Glagoljaši i Likvidacija*. Treći dio sadrži arhivalija koja se nalaze redom *U arhivu provincijalata u Zagrebu, U Arhivu koparskog municipija, U arhivu Finansijskog inspektorata* i na kraju *Listine obitelji del Bello*. Mi ćemo se, iz shvatljivih razloga — ne ulazeći ovdje u trvenja među trećorecima i opservantima i slične sukobe — zadržati samo na posljednja dva podrazdjela drugoga dijela i na trećem dijelu ove iscrpne, kritički dosljedne i vrlo instruktivne Štefanićeve rasprave.

Glagoljaši su u Koprju bili većinom Hrvati iz sjeverne Dalmacije, sa kvarnerskih otoka i iz same Istre, a njihov se djelokrug ograničavao na slavensko (hrvatsko) stanovništvo Koprja i bliže okolice i na Hrvate-vojnike, koji su u Koprju bili stacionirani u dvije, povremeno i tri kompanije galiota, koliko ih je tada ondje bilo. U Koprju u samostanu Svete Magdalene napisana je i Regula s obrednikom franjevac trećega reda, što ju je vjerojatno 1529. napisao fra Andrija Čučković (sada u Berčićevoj zbirci u Lenjingradu), a tamo je — kod Svetoga Grgura — 1752. napisana i glagoljska *Zunta* fra Dominika Zeca. Nije isključeno, kako s pravom pretpostavlja autor, da je upravo u Koprju napisan i hrvatski glagoljski brevijar s franjevačkim oficijima koji se danas nalazi u Ljubljani (Stud. bibl. sign. 163 a/2).

Glagoljski tekstovi u trećem dijelu (Archivalia) većinom se odnose na inventare, »laše« i slične popise, koji su zanimljivi za »ekonomsku podlogu« i za prilike u kojima se tada živjelo, a za filologiju daju — uz

čestu upotrebu preferitalnih oblika — uglavnom samo vrlo romanizirani i pun barbarizama leksik. Ima među ovim spisima i jedan kraći latinsko-crkvenoslavenski rječnik rusificirane redakcije (376 rječi i sintagma), koji bit će da je sastavio fra Pavao Čačić (poč. XVIII v.), koji je i inače preveo nekoliko kraćih oficija, koji su međutim ostali samo u rukopisu. Od tekstova koji na narodnom jeziku ocrtavaju dosta slabo stanje koje je tada, čini se, općenito postojalo u samostanima, kojih je bilo previše i koji su stoga kojekako, često vrlo teško, životarili, značajni su oni na str. 248 (da gvardijani »primljaju nike oferte ter ih ne dadu u komunelu«, »da niki fratri gredu po gradu s kratkimi tabariči, a u bilih kalcetah, koj stvari se ljudi rugaju«, »da svi fratri čuda puti poidu po gradu prez pitanja« i sl.) i na str. 298, gdje se u jednom »vijeniju« Krist žali, kako je »zlo služen od redovnici«.

Dragocjeno je, što se autor obazro i na koparskoga biskupa Karla Camuzija, koji je sâm bio naučio staroslavenski jezik i glagoljicu te je, štaviše, namjeravao izdati Sovičev prijevod gramatike Melentija Smotričkog i novo izdanje glagoljskog brevijara, kojemu su vjerojatno bili namijenjeni i malo prije spomenuti dopunski oficiji koje je u drugoj polovici XVIII v. prevodio gvardijan koparskih trećoredaca Pavao Čačić.

Knjiga 47 (1957).

CVITANOVIĆ VI., *Popis glagoljskih kodeksa u zadarskoj nadbiskupiji*. — To je nastavak onoga što je objavljeno u Starinama 42 i 43 te obuhvaća glagoljicom pisane spise (većinom matice, madrikule, različne popise, zapise i bilješke) iz Ugljana, Selina, Vinjerca, Ljubača, Bukovice (Medvida, Rodaljica, Ervenika i Nunića), Pakoššana, Dračevca - C., Žmana, Oliba, Silbe, Banja (na o. Pašmanu), Pašmana i opet Žmana (na Dugom otoku). Obradba je i ovdje kao i u prva dva dijela fragmentarna, nesređena i neujednačena; filološka se vrijednost nekim spisima na nekim mjestima daje samo naslutiti, no na nekima ni to (v. Slovo 1, 1952, str. 68). Očekivalo bi se, da će autor na kraju svojega spisa, koji je eto izlazio u tri nastavka, dati registar po sadržaju za svu građu koju opisuje u svojem rukopisu, no on to nije dao, što će znatno otežati ori-

jentiranje onima, koji će htjeti da se tom građom posluže. Da je bar po nalazištima ili mjestima porijekla davao spise po izvjesnom sadržajnom ili hronološkom redu, ali ni to nije učinjeno, nego je sve ušlo u štampu onako razbacano i nesistematski kako je on to imao u svojim bilješkama. Evo samo primjera radi kako se navode glagoljske matice u Žmanu (MK, MK₂, MV, MU = kratice za matice krštenih, krizmanih, vjenčanih i umrlih, brojevi = redni brojevi u Cvitanovićevu popisu):

155-MK 1652—1668, 156-MU 1612—1650, 157-MK 1613—1649, 158-MK₂ 1618—1663, 159-MV 1651—1668, 160-MU 1650—1668, 162-MK 1607—1610, 163-MK 1607—1613, 164-MK₃ 1607, 165-MV 1607—1613, 166-MV 1607—1613, 167-MU 1607—1612, 168-MV 1668—1799, mjesto da su u popisu navedene ili najprije sve MK (i to hronološki, 162. 163. 157, 155) pa MK₃ (164 i 158), MV (165, 166, 159, 168) MU (167, 156, 16), ili pak samo hronološki — za svaki period redom MK, MK₂, MV, MU (dakle 162, 163, 164, 165, 166, 167 — 156, 157, 158—160, 159, 155—168). A tako je i drugdje, pa tko da se tu snađe (da i ne spominjemo da se u popisima navodi štošta što je nevažno i što nije trebalo spominjati, a ne navodi neke podatke (na pr. iz bilježaka, a i iz sadržaja, npr. iz Olipskog zbornika, i dr.).

Knjiga 48 (1958).

ANTOLJAK St., *Problematika najranijeg doseljenja i nastanjenja Slavena — Hrvata u Istri*. — Iznesena je zaista samo problematika, pa nije čudo da se uz ovu relativno kratku raspravu (na nepunih 16 strana) nalazi 21 strana bilježaka (petitom). Istra je sa svojim slavenskim i romanskim stanovništvom već dugi niz godina predmet i naučnih, i polunaučnih i pseudonaučnih, pa i političkih rasprava koje su često obojene onako i onim bojama koje nose one zemlje kojima pojedini autori pripadaju. To se vrlo lijepo vidi na C. de Franceschiju, koji je 1885. tvrdio nešto sasvim drugo, suprotno onomu što je u nekoliko mahova prije toga iznosio. Nešto je, samo nešto od romantičkih shvaćanja (više u frazeologiji nego u stvarnom izvođenju) ostalo i u našega pisca (npr. kada na str. 50. piše o tome kako se Bizant

našao u svom posjedu ugrožen »od poznatih mu upornih i prodornih protivnika — Slavena«, no to su sitnice prema ozbiljnom i kritičkom stavu koji on zauzima prema različnim piscima — od G. F. Tommasinija do L. Kirca. Lijepo su ocrtani odnosi prema Langobardima, Avarima, njihovi međusobni odnosi sve do Sama, zatim rascjep između Gradeža i Akvileje, pa funkcija i itinerar opata Martina (641), i dr. Njegova koncepcija, da je »Histriae aditus«, koji je imao toliko važnu ulogu u provalama u Istru i u Italiju, bio jamačno sjeverno od Rijeke i južno od Učke, sasvim je prihvatljiva, kao i njegova lokacija slavenske ceste (via sclavonica). Vrijedno je također što je i historike i filologe podsjetio na već spomenutoga Tommasinija i na neka mjesta iz njegovih »Commentarii storico-geografici della Provincia dell'Istria«. U pitanje, što su u prvo doba — potkraj VI i u početku VII vijeka — u Istri zauzeli Slovenci a što Hrvati, i kakvi su bili njihovi međusobni odnosi u ono vrijeme, autor ovdje ne ulazi, i to s pravom, jer ti odnosi ne moraju imati veze s odnosima koji ondje, npr. u nekim sjevernim predjelima Istre, postoje danas. Ipak, »Histriae aditus« prilično jasno upućuje kako i odakle je u prvo vrijeme dolazila većina slavenskog žilva u Istru. — Veliku, ako ne i odlučnu ulogu u daljem raspravljanju o ovim zaista važnim pitanjima trebale bi, po Antoljaku, da imaju slavenska arheologija i toponomastika (v. str. 62). A tomu bi trebalo dodati — i filologija, jer bez filologije i lingvistike nema ni toponomastike.

DOČKAL K., *Srednjovjekovna naselja oko Dobre Kuće*. — Na osnovi nekih isprava pavlinskog samostana sv. Ane, koji je do 1542. postojao u današnjem selu Donjoj Vrijeski kod Malih Bastaja, kada je pao u turske ruke (a poslije su — 1755. — pravoslavci koji su se ondje naselili uz gotičku samostansku crkvu sagradili svoj manastir) i na osnovi mikrotoponimike ovoga kraja autor je pokušao objasniti i ubicirati 126 toponima koji su zabilježeni u tim ispravama. Takav se postupak ne može provoditi ad hoc za jedno (uže) područje i za jedne isprave, pa stoga ni rezultati, do kojih je vrijedni pisac

došao, nisu onako bogati, kako bi mogli biti bogati, kada bi se i historijski i filološki (i lingvistički) obradili svi toponimi iz isprava koje se odnose na današnju zapadnu i srednju Slavoniju u Srednjem vijeku.

FINKA B., *Novigradska Madrikula skule blažene divice Marije od svetoga Luzarja iz 17. stoljeća*. — Pisac je ovoj raspravi (na 18 strana) dao podnaslov »Onomastičko-jezična studija«, no onomastičkoj je strani posvetio jedva četiri strane, a od toga jednu trećinu predstavlja sâm popis imena, koja su navedena na kraju te »Skule« (dok sav ostali tekst Madrikule obuhvaća jedva nepune dvije strane). Piscu je međutim više nego do imena »braće« i do Madrikule, koja je pisana 1686, i to latinicom, bilo do novigradskog govora te je nastojao na osnovi navedene građe utvrditi da je novigradski govor u svojoj jezgri a) starinački i b) čakavski. Zato na jedanaest strana uz ovu inače relativno nevažnu (i dosta recentnu) madrikulu daje »jezični komentar« s napomenama o fonetici, morfologiji, sintaksi, rječniku i akcentuaciji (razumije se, savremenom, novom). Tako ova radnja, koja u posljednjem razdjelu ima i nekoliko nesigurnih mjesta (npr. u bilježenju č/ć, u kvantitetama i nekim akcentima), zapravo ima dijalektološku namjenu, i u njoj je autor nastojao povezati i razjasniti neka pitanja iz čakavske i historijske dijalektologije (no nije, razumije se, na tako usku prostoru mogao objasniti sve, pa npr. ni to, je li uz gen. *luzarja* nom. *luzarij* (kako je jamačno, jer se tako govori i u drugim čakavskim mjestima) ili *luzarje*, kako bi izlazilo iz piščeva pisanja; m. o. trebalo je priložiti fotogr. snimak da bi se na nekim mjestima moglo provjeriti čitanje). Kod digrafa tipa *lj, nj* u radovima s dijalektološkim aspiracijama treba razlikovati *lj, nj* i *l, n*.

MOŠIN VI, i RADEKA M., *Ćirilski rukopisi u sjevernoj Dalmaciji*. — Radnja koja po svojem fragmentarnom, arhivskom karakteru nekako odgovara savremenom karakteru Starina. Poslije Cvitanovića moglo se očekivati da će se možda neki paroh sjetiti da bi trebalo donijeti i popise ćirilskih rukopisa u Dalma-

ciji (a kako je Cvitanovićev rukopis razdijeljen na tri dijela, tako će možda i ovdje iza sjeverne Dalmacije slijediti srednja i južna). Još to, što su dani rukopisi manastira Krke, koji su prikazani stručno (pod rukovodstvom Vl. Mošina) i među kojima se nalazi nekoliko vrlo vrijednih pozicija (Bugarski paterik iz g. 1346, Zbornik slova, oko 1370., Mineji za svibanj, iz druge četvrti XIV v., pa jedan trebnik srpske redakcije iz XIV v., moldavsko-vlaška Poučenja iz XVI v., i dr.), no je li bilo potrebno donositi i različna klirikalna skripta iz XIX v. (među njima neka i na talijanskom jeziku), pa prijepise krivičnog zakonika iz XIX v., koji se nalaze po parohijskim domovima? A što, ako se i katolički župnici i pojedinačni samostani počnu javljati sa svojim popisima koji, ako se još i strani jezici uzmu (npr. latinski) mogu biti mnogo bogatiji i od Radekinih i od Cvitanovićevih? No, o tome neka drugi brinu. Uz ovu radnju treba primijetiti — ne zalazeći u pojedinosti — 1) da joj je trebalo priložiti mapu na kojoj bi se vidjelo koje je područje obuhvaćeno, i 2) snimke, a ima ih 28, trebale su biti bolje (neke su — npr. br. 12, 17, 18, 19, 20, 21, 26 — upravo amaterski loše).

Knjiga 49 (1959).

Ima ovaj sadržaj: Dalmacija godine 1775/6 gledana očima jednog suvremenika (G. Novak); Iz knjiga oporuka splitskog kaptola (L. Katić); Pisma Marka Kavanjina splitskog trgovca iz prve polovine XVII stoljeća (C. Čičin-Šain); Pobiranje marturine, crkvene desetine i vojšćine u zadarskom distriktu (1435) (Stj. Antoljak); Povlastice i pravila varaždinskog zlatarskog ceha 1613

god. (I. Bach); Historijska toponomastika grada Rijeke i distrikta (V. Ekl); Regest Gašpara Mazalena — Sadaica, gradskog oficijala - suca iz godine 1562 (Kr. Filić); Staklana »Perlasdorf« i njen vlasnik markiz Perlas de Rialp (M. Despot); Stanovništvo Zadra u drugoj polovici XVI i početkom XVII st. gledano kroz matice vjenčanih (R. Jelić). V. Ekl je u svojoj raspravi obuhvatila samo općinu Kozala (kao prvi dio, iza kojega bi — valjda u narednim knjigama — imale slijediti obradbe općina Drenove, Plasa, pa samoga grada Rijeke i naziva koji se javljaju na području čitavog distrikta). Obradila je samo one toponime za koje je mogla naći historijske potvrde (koje uza svaki navodi). To su: Andrejkovo, Antončevo, Barokerovo, Beleni, Beleri Vrh, Belveder, Brdo, Bezjaki, Bersonovo, Bošak, Brašćine, Breno, Cankova Draga, Diminičevo, Dražica, Dubline, Gaj, Gaušovo, Gobino, Golica, Goljak (Vojak), Jamarinovo, Japnenica, Jurešino, Kalić, Kalvarija, Kapitanovo, Kljibac, Kozala, Kozalica, Kramarićino, Krasa, Krasica, Kruševo, Kuzminovo, Kvadar, Ledine, Leha, Loza, Mandrija, Markovo, Mikačeva Draga, Mlado, Mličiće, Moričevo, Motružniak, Na Aninen, Na Kovačevan, Padež, Podbadanj, Pod Bući, Pod Tursken, Preko, Prezid, Prigrad, Pulac, Pupisovo, Rasadišće, Rastočine, Rečina, Rošići, Roverovo, Rupe, Sebastijansko, Selvica, Skadanj, Škitari, Sv. Katarina, Sv. Luka, Valčićino, Vrbanj, Vodrih, Vozrinj, Vrtača, Zahari, Zeniković, Zvezda, Zvir, Zakalj, Železno, Zlebi. Pohvalno je, da je autorica (koja nije filolog) nastojala da na toponimima označi također akcente.

J. H.